

Admiral flote
BRANKO MAMULA

Titov doprinos marksističkoj vojnoj misli

Historijska dimenzija Titovog revolucionarnog djela

Josip Broz Tito zauzima istaknuto mjesto među najvećim historijskim ličnostima koje su — stojeći na čelu država, narodnih masa, oslobodilačkih pokreta i revolucija — u ovom stoljeću mijenjale svijet. Takvo mjesto u historiji suvremene epohe obezbijedilo mu je njegovo osebujno revolucionarno djelo, koje je gradio i izgradio djelujući u našem radničkom pokretu u razdoblju dužem od šest decenija, pri čemu je više od četiri decenije bio na čelu naše partije (Komunističke partije, odnosno Saveza komunista Jugoslavije), neposredno trasirajući i usmjeravajući njene revolucionarne akcije i aktivnosti.

Posmatrano u historijskoj perspektivi, Titovo djelo se pokazuje kao vezivno tkivo cjelokupnog toka našeg društvenog razvoja u sve tri vremenske dimenzije — u bližoj prošlosti, u sadašnjosti i u budućnosti. To je sasvim razumljivo kad se zna da Titovo djelo oslobođenja za nas Jugoslavena znači konačno ostvarenje vjekovnog sna o slobodi, znači ispunjenje vjekovnih težnji svih naših naroda i narodnosti da na našem tlu izgrade vlastitu civilizaciju i afirmiraju svoj nacionalni i kulturni identitet, da postanu subjektom vlastite historije. Te slobodarske težnje pokretale su mnoge napredne generacije na pregnuća koja su rezultirala mnogobrojnim bunama i oslobodilačkim ustancima, ali su, osim rijetkih izuzetaka, završavala porazom. A i one malobrojne, ali briljantne pobjede donosile su kratkotrajnu slobodu pojedinim našim narodima. Osvajači su se uvijek iznova

vraćali da ugase svaku zraku slobode na Balkanu. S Titovom pojavom na historijskoj pozornici taj tragični refren se prekida — nastaje nova era u historiji svih naših naroda i narodnosti.

Drugo Titovo veliko djelo jeste djelo autohtone socijalne revolucije u Jugoslaviji kao druga rezultanta narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, koje je Tito pokrenuo i predvodio. Pobjedom u tom ratu nad vojnički višestruko nadmoćnijim okupacionim silama i domaćim izdajnicima, svrstanim zajedno s okupatorom u jedinstven front kontrarevolucije, stvorene su sve bitne pretpostavke za nova pregnuća i nova ostvarenja u izgradnji socijalističkog društva. Zahvaljujući upravo pobjedi u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji bilo je moguće u relativno kratkom razdoblju, od nepune četiri decenije, postići takav uspon u društveno-ekonomskom, socijalnom, naučnom, prosvjetnom, kulturnom i svakom drugom razvoju koji je naše narode i narodnosti izveo na put suvremene civilizacije.

Uz sve to Tito je, ostajući i djelujući dosljedno na liniji revolucionarnog marksizma, inaugurirao nov tip društvenih odnosa u socijalizmu na principima samoorganiziranja i samoupravljanja u svim sferama ljudskog djelovanja (proizvodnoj, kulturnoj i političkoj).

Spoljašnja komponenta takvog progresivnog demokratskog unutrašnjeg razvitka našla je svoj logičan izraz u Titovoj ideji o nesvrstavanju i njegovom angažmanu na oživotvorenju te ideje. Shvatajući politiku nesvrstavanja ne samo kao demokratsku alternativu blokovskoj, u suštini etatističkoj tendenciji u konstituiranju i razvoju svjetske zajednice, već i kao najširi okvir revolucionarnog djelovanja u suvremenim svjetskim historijskim okolnostima, Tito je do posljednjeg dana svog života ulagao ogromnu energiju u definiranje političke doktrine i globalne strategije, te u podsticanje, usmjeravanje i vođenje akcija pokreta nesvrstavanja. To njegovo dugogodišnje djelovanje u pokretu nesvrstavanja ima sva obilježja eminentnog revolucionarnog djelovanja. Revolucionarna komponenta politike i strategije pokreta nesvrstavanja ogleda se u tome što je svjetska antikolonijalna revolucija kao uporedan, a velikim dijelom i sastavni dio svjetskog socijalističkog procesa, nalazila svoje najjače uporište i oslonce upravo u politici i pokretu nesvrstavanja.

Politička i vojna misao, političko i vojno djelovanje kod Tita su dvije strane jedne te iste stvari, koje se međusobno prožimaju i uslovljavaju. Već je svakom znana ona duboko istinita Kardeljeva tvrdnja da Tito nikad nije bio političar a da u isto vrijeme nije bio i vojnik, i obrnuto — nikad nije bio vojnik a da u isto vrijeme nije bio i političar. S gledišta predmeta ovog rada moglo bi se reći da Titovo vojno djelo, posmatrano ne kao poseban segment njegovog bogatog

opusa u kojem se izlaže vojna strana ljudskog djelovanja (prakse) u suvremenoj epohi već upravo onako kakvo ono jeste — sastavni i nerazdvojni dio njegovog višeslojnog i kompleksnog revolucionarnog djela, ima naročiti značaj.

Takav (poseban) značaj pridavao mu je i njegov tvorac.¹ I upravo zbog toga što su svi kategorijalni pojmovi u Titovim teorijskim iskazima svojevrsan koncentrat političkih i vojnih momenata i što se u Titovom djelovanju (praksi) neprekidno dodiruju i prepliću političke i vojne akcije i aktivnosti, veoma je teško i neuputno, osim iz metodičkih razloga u postupku analize, izdvojiti iz tog koncentrata ono što se zove vojna strategija, operatika i taktika, a da pri tom i jedna i druga strana njegovog djela (politička i vojna) ništa ne izgube.

Kako u ovom esejističkom kazivanju o Titovoj vojnoj misli neće biti govora o predmetno-sadržajnom području Titovog vojnog djela, već samo o njegovim teorijsko-metodološkim svojstvima kao stvarnom doprinosu marksističkoj vojnoj nauci i njenom metodi, neće biti ni potrebe za razdvajanjem te dvije strane cjeline Titovog stvaralaštva. Time je u velikoj mjeri olakšan moj zadatak, koji se ograničava na sučeljavanje dvije razine razmišljanja: (1) teorijski stavovi i pogledi klasika marksizma o ratu i vojnom organiziranju socijalističkog društva i marksistički metod kao nešto što je teorijsko-metodološki relevantno i nezaobilazno u istraživanju fenomena rata i pojava u oružanoj borbi, i (2) teorijski bitna svojstva Titovog vojnog djela kao konkretno teorijsko, doktrinarno i praktičko ostvarenje ljudskog uma. To prvo je već elaborirano na najopćijem planu razmatranja o marksističkom pristupu istraživanju rata i ratne vještine, pa nema potrebe da se posebno izlaže. Drugo će se u daljnjoj analizi izdvojiti iz Titovih teorijskih iskaza i empirijskih činjenica vezanih, uglavnom, za Titovo djelovanje u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji. Pri tome se svjesno izlažem riziku izvjesnog pojednostavljivanja stvari, što je, inače, neizbježan pratilac svakog uopćavanja. Samo u tom smislu treba shvatiti ovo malo ograđivanje koje je bilo nužno učiniti s obzirom na višeslojnost i sveobuhvatnost i marksističke vojne misli u cjelini i Titovog vojnog djela.

¹ Prilikom posljednje Titove posjete Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Kosovu, u razgovoru s političkim aktivom Prištine, Tito se prisjećao priznanja što ih je dobio od naučnih institucija u zemlji i inozemstvu. Govorio je, između ostalog, o tome da je na gotovo svim univerzitetima u zemlji i na devet univerziteta u inozemstvu (Prag, Santjago de Čile, Varšava, Alžir, Adis Abeba, Ulan Bator, Lusaka, Halifaks i Kopenhagen) dobio zvanje počasnog doktora univerziteta. Međutim, od svih tih priznanja, kako je tom prilikom rekao Tito, bilo mu je najdraže ono što je dobio u Centru visokih vojnih škola JNA, gdje je promovisan u prvog doktora vojnih nauka. »Na tom polju ja sam imao stvarno najviše ostvarenja«, rekao je Tito. (Zabilježeno prema kazivanju učesnika u razgovoru).

Da bi se uočilo ono što je Tito otkrio i ostvario kao stvarno novo i što predstavlja stvarni doprinos daljnjem razvoju marksističke vojne misli i metoda, poslužit će se komparativnim metodom u analizi bitnih svojstava Titovog metoda u rješavanju vojnih pitanja revolucije i problema odbrane našeg socijalističkog samoupravnog društva i bitnih svojstava ratne vještine koju je prakticirao u revolucionarnoj borbi i po kojima se ona razlikuje od tradicionalne i suvremene ratne vještine zasnovane na tehnokratskim koncepcijama.

Titov doprinos daljnjem razvoju marksističkog konkretnohistorijskog dijalektičkog metoda

Idući od postulata marksističkog konkretnohistorijskog dijalektičkog metoda ka Titovom vojnom metodu, kojim je on morao stalno iznova otkrivati mogućnosti pobjeđivanja tehnički superiornijeg i uvježbanijeg protivnika, postavljaju se dva pitanja: kako je Tito nalazio odgovore na takve izazove i kako je dolazio do optimalnih vojnih rješenja i pobjeda u mnogim bitkama, operacijama i bojevima i, na kraju, do konačne pobjede u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji? Šta je on pri tome otkrio i utvrdio kao pravilnost i zakonomjernost događaja u tipu rata kakav je bio narodnooslobodilački rat, a što važi i za buduće slične ratove kakav bi bio općenarodni odbrambeni rat? Oba ta pitanja mogu se svesti na jedno: kako objasniti tu historijsku činjenicu (pobjedu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije nad vojnički jačim okupacionim silama) koja je, kako je više puta Tito isticao, »sa stanovišta klasičnih vojnih doktrina potpuno neshvatljiva«,² i što »mnogim našim ljudima, a i u inostranstvu, ni danas još nije jasno kako smo mogli organizovati takav otpor, protiv toliko nadmoćnijeg neprijatelja u vrijeme kada su pod njemačkim fašističkim mačem padale čitave države i njihove armije«.³

Da bi se dao potpun i valjan odgovor na ta pitanja, bilo bi neophodno rekonstruirati Titov metodički postupak i misaoni stvaralački postupak u procjeni, ako ne svake, ono barem svih prelomnih situacija kada su donošene najkrupnije odluke. Kako to nije moguće učiniti na cjelovit način, moraćemo se zadovoljiti najgrubljom skicom, napravljenom na presjeku početne strategijske situacije, kada

² Josip Broz Tito: *Vojna djela IV*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1972, str. 198.

³ Isto, Vojnoizdavački zavod JNA *Vojno delo*, knj. III, 1961, str. 23.

je i donijeta prva i najsudbonosnija odluka — odluka o podizanju općenarodnog ustanka.

Kao što je poznato umnim ljudima u svijetu, a i nekima u nas, ta odluka je izgledala kao velika avantura. Zato su nam neki od njih, pa i oni najdobronamjerniji, najčešće proricali neizbježan poraz. Danas svi znamo kakav je epilog tog čina bio, a u ono vrijeme samo je Tito, kao revolucionar, jedini u Evropi sagledao mogućnosti revolucionarnog djelovanja u kontekstu datih općih historijskih i vojno-strategijskih uvjeta i naših posebnih uvjeta nastalih nakon aprilskog sloma Kraljevine Jugoslavije i njezine vojske.

Služeći se marksističkom konkretnohistorijskom dijalektičkom metodom, Tito je prilikom odlučivanja o podizanju ustanka morao najprije analizirati i uzeti u obzir činioce uvjeta na obje te ravni posmatranja: općoj i posebnoj.

Opće uslove sačinjavali su: (1) obilježja historijske epohe i (2) međunarodna vojno-politička situacija. Što se tiče obilježja historijske epohe, može se reći da ona nisu bila identična u svemu onima iz perioda prvog svjetskog rata. Prvo i dominantno njezino obilježje kao epohe imperijalizma nije se u drugom svjetskom ratu manifestiralo u istoj formi kao u prvom svjetskom ratu. Pojava fašizma, kao deformiranog oblika kapitalističkog društva, bila je sasvim nova, i to je uslovalo drugačiju političku sadržinu drugog svjetskog rata od one kakva je bila poznata iz prvog svjetskog rata. Zbog toga se ni poznata Lenjinova marksistička analiza uzroka svjetskog rata u epohi zrelog imperijalizma, koja je briljantno izvedena u njegovom djelu *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma*, nije mogla doslovno primijeniti na uvjete u kojima je došlo do drugog svjetskog rata. Upravo to je i bio osnovni razlog što je Kominternu zauzimala kontroverzne stavove u vezi sa ocjenom karaktera tog rata i što je mijenjala svoj stav o tome da li težište treba biti na klasnoj (borba klase protiv klase) ili na antifašističkoj nacionalnooslobodilačkoj, odnosno nacionalnoodbrambenoj borbi. Tito je, međutim, od početka do kraja tog rata, imao jasan stav i o karakteru i o političkoj sadržini, i nikada ga nije mijenjao.

Drugo bitno obilježje našoj epohi dala je socijalistička revolucija kao svjetski proces koji je potaknut oktobarskom revolucijom u Rusiji. Ona je potakla i drugi svjetski proces — antikolonijalnu revoluciju, koja sadrži i neke fermente socijalne revolucije. U vrijeme otpočinjanja drugog svjetskog rata, ta dva procesa, kojima je imanentno antiimperijalističko, a to znači i antifašističko usmjerenje, bila su u samom začetku i intenziviraće se u toku i nakon drugog svjetskog rata. Već tada su se ispoljavale, makar i u rudimentarnim oblicima,

revolucionarne i oslobodilačke tendencije indikativne za procjenu i zaključivanje o tome kuda smjera progresivni dio čovječanstva. Kao neposredan odraz tih najopćijih obilježja epohe nastali su veoma složeni opći spoljni uvjeti, u kojima su otpočeli i pod kojima su vođeni narodnooslobodilački rat i revolucija naroda i narodnosti Jugoslavije. Koji su i kakvi su bili činioci tih općih spoljnih uvjeta?

Međunarodnu vojno-političku situaciju bitno je karakterizirao drugi svjetski rat kao dotad najveća svjetska konfrontacija u historiji ljudskog društva. U njemu se odnos i raspored vojnih moći nisu uspostavljali na ideološkoj osnovi, već na bazi konkretnih političkih interesa i ciljeva, tako da su se u istom antifašističkom frontu našle rame uz rame zemlje raznovrsnih društveno-političkih sistema. Strah pred opasnošću od fašizma pomirio je, barem privremeno, dotadašnje ljute ideološke protivnike.

Drugi svjetski rat je vođen, kako je već konstatirano, u epohi imperijalizma i socijalističkih i oslobodilačkih revolucija, i to poslije pobjede oktobarske revolucije. Dakle, uz postojanje i učešće u tom ratu prve socijalističke zemlje — Sovjetskog Saveza, kao glavnog aktera, čije su oružane snage bile okosnica vojne moći antihitlerovske koalicije.

U vrijeme donošenja odluke o podizanju općenarodnog ustanka fašistički zavojevači su već bili porobili gotovo cjelokupnu Evropu. Jugoslavija i Grčka bile su posljednje žrtve fašističke agresije na starom kontinentu. Velika Britanija, poslije Denkerka, trpjela je strahovite napade iz vazdušnog prostora i žestoko se borila za prevlast u tom prostoru i na moru, dok su Sjedinjene Američke Države, koje su dugo vodile politiku izolacionizma, očevidno nespremne za rat, bespomoćno pratile zbivanja u svijetu i taktizirale sve do iznenadnog napada Japana na njihovu flotu u Perl Harboru.

Budući da su porobile gotovo cjelokupnu Evropu, fašističke »sile Osovine« uspostavile su okupacioni sistem u svim porobljenim zemljama Evrope i otpočele organiziranu pljačku i eksploatiziranje prirodnih bogatstava, izvora energije i proizvodnih potencijala i radne snage za račun svoje vojne industrije. Gustina okupacije bila je različita od zemlje do zemlje, već prema tome kakva je bila ili kakva se jačina otpora očekivala. Glavne snage njemačke fašističke armije bile su orijentirane ka Istočnom frontu, koji je bio i ostao glavni i odlučujući za konačni ishod rata.

U većini okupiranih zemalja Evrope bio je u toku proces konstituiranja pokreta otpora ili se moglo računati s takvim procesom, s obzirom na stanovište i direktni poziv Kominterne komunističkim partijama Evrope da organiziraju otpor okupatorima i tako pruže pomoć

prvoj zemlji socijalizma, što se kvalificiralo kao njihov internacionalistički dug.

Druga tehnološka revolucija omogućila je uvođenje u naoružanje kvalitativno novih sredstava ratne tehnike. Visoko razvijena industrijska proizvodnja masovno je proizvodila motore su unutrašnjim sagorjevanjem, koji su ugrađivani u motorna i borbena vozila. Tenk i avion, koji su se pojavili u prvom svjetskom ratu samo sporadično, u drugom su naprosto preplavili bojište. Vazduhoplovne i oklopno-mehanizirane snage, povezane međusobno radio-primopredajnicima, bile su osnovni nosilac manevra. Bilo je jasno da će taj rat biti pokretan i maksimalno ofanzivan, budući da je već bila demonstrirana na najgrublji način strateška koncepcija tzv. *blickriga*. Operacije su odista tako i vođene. Ali, iako je ta koncepcija svojim osnovnim značenjem sugerirala zaključak o kratkotrajnosti tog rata, sve druge okolnosti upućivale su na suprotan zaključak.

U okviru tih općih uvjeta koji su vladali u Evropi i u svijetu, jugoslavenski narodi i Komunistička partija Jugoslavije, na čijem je čelu stajao Tito, nalazili su se u osebujnom međunarodnom političkom i vojnostrategijskom položaju, koji je bio izuzetno težak i nepovoljan. Takav (krajnje nepovoljan) položaj određivali su slijedeći posebni uvjeti: (1) bivša jugoslavenska regularna vojska bila je razbijena i razoružana; (2) kralj i vlada izbjegli su u inozemstvo, ostavljajući zemlju na milost i nemilost okupatorima; (3) zemlju su fašističke sile okupirale i raskomadale uz neposredno učešće i svesrdnu podršku kvislinga u svim našim pokrajinama (zemljama), kojih je bilo više nego u bilo kojoj drugoj evropskoj zemlji; (4) domaća buržoazija, odnosno njezin najveći dio, surađivala je više ili manje otvoreno s okupatorom, kako bi uz njegovu pomoć očuvala svoje klasne interese, a istodobno i sa savezničkim kapitalističkim vladama, radi očuvanja svojih političkih pozicija na liniji kontrarevolucije. To je impliciralo mogućni kontroverzan utjecaj saveznika na stanje u Jugoslaviji, što se kasnije u stvarnosti i jasno manifestiralo; (5) administrativni aparat bivše države velikim dijelom se stavio u službu okupacione vlasti (kolaboracija) i kvislinških tvorevina; (6) teritorija naše zemlje, sa svojim nepostojećim granicama, neposredno je dodirivala na sjeverozapadu, zapadu i jugozapadu teritorije glavnih dviju »sila Osovine« — Njemačke i Italije, a na sjeveru, sjeveroistoku i istoku teritorije njihovih satelitskih zemalja — Mađarske, Rumunije i Bugarske. Ako se tome doda prisustvo okupacionih trupa u Grčkoj (njemačkih) i u Albaniji (italijanskih), očito je da je zemlja bila okružena lancem fašističkih snaga i izolirana od saveznika. Ta okolnost je posebno otežavala vojnostrategijski položaj naših naroda i Komunisti-

čke partije Jugoslavije, koji su se spremali da podignu ustanak. Jer, blizina teritorije glavnih okupacionih sila i njihovih satelita omogućavala im je brzo pregrupisavanje snaga i njihovo usmjeravanje prema našoj zemlji; (7) okupator je bio moderno organiziran i naoružan, i držao je znatno jače okupacione snage u našoj nego u bilo kojoj drugoj evropskoj zemlji.⁴

Svaki od navedenih posebnih uvjeta, i svi zajedno, nedvosmisleno potvrđuje Titovu postavku da se sve ono što smo činili u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, kao i sama činjenica da smo na koncu izvojevali čistu vojničku pobjedu, ne može shvatiti ako se posmatra sa stanovišta klasičnih vojnih doktrina, jer za to odista nije bilo nijedne bitne pretpostavke, odnosno strategijskog elementa koji su, kao takav, uvažavale i vrednovale klasične doktrine. *Prvo*, nije postojao kontinuitet državne teritorije niti pak (u početku) dijelova slobodne teritorije. *Drugo*, nije postojao kontinuitet političkog sistema. Jedina organizirana politička snaga u zemlji bila je Komunistička partija Jugoslavije sa svojih 12.000 članova i 30.000 skojevaca. *Treće*, privredni sistem bio je zamro i u potpunom rasulu, a i ono malo što se tu i tamo proizvodilo bilo je pod strogom kontrolom okupacionih i kvislinških vlasti i služilo je, isključivo, za zadovoljavanje potreba fašističkih vojnih mašinerija. I *četvrto*, nije bilo vojne organizacije niti sredstava ratne tehnike, osim oko 25.000 pušaka i nešto malo municije, što je, na inicijativu Komunističke partije Jugoslavije, prikupljeno i sakriveno nakon kapitulacije bivše vojske. Osim toga, oružje i vojnu opremu nije bilo moguće niti proizvesti niti nabaviti kupovinom ili dobijanjem u vidu pomoći iz inozemstva.

Sve te činjenice Tito je konstatirao, detaljno opisao i obrazložio u izvještaju što ga je uputio Kominterni krajem maja ili početkom juna 1941. godine.⁵ Analizirajući uzroke aprilskog sloma i opisujući nastalo stanje poslije toga, Tito u tom izvještaju, između ostalog kaže: »*Vlada Cvetković — Maček, koja je došla kao rezultat sporazuma između srpske i hrvatske buržoazije, brzo je izgubila povjerenje naroda, jer se pokazala vrlo reakcionarna u svojoj unutarnjoj politici. Narodi su odlučno tražili svoja prava i slobode, ali je vlada odgovorila progonima i terorom, narod je odlučno tražio da se preduzmu mjere za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije, ali je vlada*

⁴ Najveća »gustina okupacije« u drugom svjetskom ratu bila je na tlu Jugoslavije: na svaka 24 Jugoslavena dolazio je po jedan okupatorov vojnik ili, približno, četiri okupatorova vojnika na kvadratni kilometar, dok je, recimo, u Francuskoj jedan njemački vojnik dolazio na 84 stanovnika, u Belgiji na 95, u Holandiji na 217 itd.

⁵ Tačan termin nije utvrđen. (Vidjeti: Josip Broz Tito, *Vojna djela I*, drugo, dopunjeno izdanje, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1978, str. 21—30).

odgovorila progonima i terorom, narodi su odlučno tražili da se Jugoslavija osloni na SSSR u kome su sa pravom vidjeli svoj spas, ali je vlada odgovorila progonima i terorom».⁶

Razvijajući tu misao, Tito dalje kaže: »Uzroci brzog poraza Jugoslavije ne leže samo u tome što su vlade posljednjih godina vodile zločinačku vanjsku i unutarnju politiku, što se nisu osvrnale na zah-tejeve naroda, već ti uzroci leže u hegemonističkoj vladavini velikosrpske buržoazije, njenoj dvadesetogodišnjoj politici nacionalnog i socijalnog porobljavanja i ugnjetavanja».⁷

Iz daljeg konteksta tog izvještaja jasno se može uočiti da Tito navedene uzroke aprilskog poraza — a to su društveno-ekonomski, klasno-socijalni i međunacionalni odnosi, posredovani »zločinačkom vanjskom i unutrašnjom politikom«, uključivši tu i odbrambenu politiku — posmatra i kao uzroke otpočinjanja oružane borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje. Na jednom mjestu u izvještaju on to izričito i kaže: »Narod je izgubio svako povjerenje u bivše vođe buržoaskih partija... Komunistička partija Jugoslavije stekla je u narodu velike simpatije zbog njezine politike i predviđanja današnjih događaja. Uslovi za rad su veoma povoljni i Partija uzima to u obzir, čineći najveće napore da iskoristi te uslove».⁸ (Podvukao B. M.)

U citiranom stavu ne ostavlja se mjesto sumnji da postoje objektivni uvjeti za pokretanje oslobodilačke i revolucionarne borbe, jer postoje unutrašnji i vanjski uvjeti klasno-socijalne napetosti, a postoji i dodatni pritisak koji se ispoljava na dva načina: a) poslije okupacije okupator i domaći izdajnici čine nečuvena nasilja nad stanovništvom. To nasilje nad pojedinim našim narodima, naročito u nekim regijama, poprima razmjere i značenje genocida; b) Komunistička partija Jugoslavije, u svojoj političko-propagandnoj djelatnosti na području čitave zemlje, informira široke mase o pravom stanju stvari i podstiče ih na otpor. Drugim riječima, raspadom buržoaske države i dolaskom okupatora u zemlju izbile su na površinu i vidno se manifestirale sve suprotnosti građanskog društva u Jugoslaviji i, uz djelovanje Komunističke partije Jugoslavije kao glavnog revolucionarnog subjekta, stvorila se revolucionarna situacija, koju su subjektivne snage mogle, htjele i umjele iskoristiti.

Od svog formiranja Komunistička partija Jugoslavije pripremala se neprekidno i intenzivno za tu svoju historijsku misiju, a naročito od Titovog dolaska na njezino čelo. Iako brojčano mala (znatno manja

⁶ Isto, str. 21.

⁷ Isto, str. 21.

⁸ Isto, str. 24.

od nekih drugih komunističkih partija u Evropi), ali organizaciono učvršćena, idejno izgrađena, jedinstvena i akciono osposobljena (organizaciono se pripremala i za oružanu borbu) Partija je spremno dočekala očekivane događaje i mogla je da odgovori na izazove vremena. Evo što o tome Tito kaže u pomenutom izvještaju Kominterni: *»Bez obzira na to što je Jugoslavija podjeljena među imperijalistima i što su stvorene nove granice, KPJ je ostala jedinstvena, a CK rukovodi nesmetano u svim oblastima okupirane zemlje i ima redovne veze sa tim oblastima. Dokaz za to jeste održavanje Savjetovanja u početku maja ove godine, na kome su bili zastupljeni rukovodeći drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine. Zbog tehničkih razloga nisu mogli stići drugovi iz Makedonije i Dalmacije«.*⁹ Kao što je poznato, to savjetovanje je održano u okupiranom Zagrebu, i trajalo je tri dana a da nije otkriveno okupljanje komunista. Svrha savjetovanja, kako je Tito prikazao u izvještaju, bila je trostruka: a) da se Partija organizaciono prilagodi novonastalim uslovima nakon okupacije zemlje; b) da se izvuku pouke i zaključci iz bliskih minulih događaja i c) da se utvrde novi zadaci Partije u novim uslovima *»kada je zemlja rasparčana a narodi Jugoslavije stenju popljačkani i porobljeni pod okupatorskom čizmom imperijalističkih grabežljivaca«.*¹⁰ Bio je to poslednji dogovor komunista, kada je, idući u susret velikim događajima, formirana i Vojna komisija Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, s Titom na čelu, koja je bila, u stvari, nukleus budućeg Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, novembra 1942. preimenovanog u Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Međutim, Partija sama po sebi, iako je bila organizaciono učvršćena, idejno i akciono jedinstvena i pripremljena za buduće velike događaje, ne bi bila dovoljna snaga da se uhvati u koštac s veoma brojnim i jakim okupatorskim i kvislinškim vojnim snagama da nije još mnogo ranije uspostavila čvrst kontakt s narodom, sa širokim narodnim slojevima. Tu okolnost Tito posebno naglašava u izvještaju Kominterni: *»Do okupacije Partija je uspjela ne samo da se organizaciono učvrsti već je stekla jake pozicije u raznim masovnim organizacijama«.*¹¹ To je, bez sumnje, bio plod Titovog neposrednog angažiranja na realiziranju koncepta Partije kao *»partije masa«*, nasuprot koncepciji *»masovne partije«* po modelu zapadne socijaldemokracije. Taj svoj koncept Tito je zagovarao još 1928. godine, kao se-

⁹ Isto, str. 27.

¹⁰ Isto, str. 27.

¹¹ Isto, str. 29.

kretnost zagrebačke partijske organizacije, ustajući odlučno protiv frakcijske borbe u Partiji kao glavne smetnje da se Partija tješnje poveže s narodom. Prema toj Titovoj koncepciji Partije, ona postaje avangarda ne samo radničke klase već i svih drugih radnih slojeva — *avangarda naroda*. Ona ih predvodi u revolucionarnoj borbi, tu-mači njihove historijske interese i ciljeve i na taj način ih revolucio-nira. Tu svoju koncepciju »*partije masa*« Tito će moći da ostvari do-sljedno tek kad dođe na njezino čelo 1937. godine. Ali, on na tome neće stati, već će, razvijajući tu osnovnu ideju, izgraditi autentičnu koncepciju socijalističke revolucije kao općenarodne revolucije. U toj koncepciji svojstva revolucionarnih subjekata dobijaju svi radni slo-jevi, dakle, čitav narod, što će sa svoje strane utjecati na bitno druk-čije, šire i sveobuhvatnije shvatanje ljudskog faktora rata i oružane borbe i njegovih odnosa i veza s drugim faktorima u interakciji.

I tu dolazimo do ključnog momenta, bitnog za objašnjenje svega onoga što smo činili u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, i na kraju pobijedili, a što je, kako kaže Tito, »*sa stanovišta klasičnih voj-nih doktrina potpuno neshvatljivo*«. Riječ je o Titovom osobitom pri-lazu rješavanju vojnih pitanja revolucije i problema odbrane socija-lističkog društva, tj. o metodu koji mu je omogućio da i onu, naizgled beznadežnu strategijsku situaciju koja se stvorila 1941. godine na-kon aprilskog sloma jugoslavenske države i njene vojske, kao i sve druge prelomne situacije u kojima je donosio ključne odluke, vidi drugačije od drugih, da pronikne u njihovu dubinu i otkrije moguć-nost ne samo borbenog djelovanja već i mogućnost da se ostvari pobjeda. A mnoštvo tih situacija i momenata dovelo ga je do spoz-naje od najveće naučne važnosti.

To je spoznaja mogućnosti da se i male zemlje uspješno suprot-stave općenarodnim oslobodilačkim, odnosno odbrambenim ratom velikim agresivnim silama. Potpunu verifikaciju to otkriće dobilo je u ratnoj praksi, ne samo u našem narodnooslobodilačkom ratu već i u mnogobrojnim ratovima tog tipa vođenim u okviru svjetske antiko-lonijalne revolucije i u socijalističkim revolucijama poslije drugog svjetskog rata. Nijedan od tih ratova nisu izgubili progresivni, oslo-bodilački i revolucionarni pokreti, kao što nijedan takav rat nisu dobile agresivne osvajačke sile. Toj činjenici dajem najveći značaj u ovom razmatranju, jer ona sugerira logičan zaključak o nadmoćnosti oslobodilačke i revolucionarne ratne vještine nad tehnokratskim kon-cepcijama te vještine, jer sam čin pobjede implicira nadmoćnost po-bjednikovih snaga.

U historiji ratne vještine jedna je tema nesumnjivo dominirala, bez obzira na epohu i utjecaje koje je ona izazivala na ratovodstvo.

To je tema o odnosu snaga i nadmoćnosti kao preduslovu svake pobjede. U stvari, to je tema o odnosu faktora rata i oružane borbe, pa i kada teorija i teoretičari toga nisu svjesni. Ratove i bitke dobijale su one vojskovođe koje su uspijevale da u datim uslovima prostora i vremena uspostave optimalni odnos čovjek — oružje ili čovjek — tehnika i tehnologija u modernom vremenu. Suštinsko teorijsko i metodološko pitanje koje spoznaja treba da riješi u toj domeni jeste kakvo značenje dati pojedinim faktorima oružane borbe, a prije svih ljudskom i materijalno-tehničkom faktoru, kao i koje i kakve njihove sadržaje treba uzimati u obzir pri računanju odnosa snaga i kako ih kombinirati da bi se u datim uvjetima stvorila nadmoć.

Svestrano analizirajući okruženje — drugi svjetski rat kao svjetsko zbivanje i svjetsku pojavu koja bitno određuje sve one napredne izložene uvjete i sve što se u svijetu događa — Tito je logično zaključio da nikakva premoć u odnosu vojnih snaga mjerena klasičnim parametrima (s obzirom na to da je okupator tada bio najmoćnija vojna sila) ne dolazi u obzir. Zbog toga je tražio nova, bitno drugačija rješenja i u koncipiranju snaga i sredstava revolucionarne i oslobodilačke borbe, i u metodu vođenja te borbe.

Budući da je drugi svjetski rat bio opći okvir vojnog djelovanja, ta rješenja su morala biti primjerena uvjetima koje je taj rat određivao. I upravo dijalektičkom analizom tih uvjeta Tito je spoznao da mora i može voditi samo osobeni rat, osobenu revoluciju u kojoj će se ostvariti sinteza oslobodilačke i revolucionarne borbe. Takva sadržina rata otkrivala je mogućnost da se animiraju i angažiraju u njemu ne samo radništvo, kao revolucionarni subjekt u marksističkom značenju te riječi, već i čitav narod. U okolnostima kada radnička klasa nije činila većinu stanovništva, to je bio uistinu jedini mogućni put oživotvorenja marksističke ideje o naoružanom narodu. U tom smislu narodnooslobodilački rat je predstavljao prvi put u praksi ostvareni model marksističke teorije o naoružanom narodu.

Shodno opredjeljenju da narod bude istodobno revolucionarni subjekt i osnovna borbena snaga, Tito se sve vrijeme rata i poslije njegova završetka svim svojim žarom zalagao za to da se na spoznajnom, organizacijskom i funkcionalnom planu dalje razrađuje i ostvaruje, u okviru tog našeg modaliteta, ideja o naoružanom narodu.

Polazeći od naroda kao najšire shvaćenog subjekta oslobodilačke borbe i revolucije, Tito bira odgovarajuće oblike borbe, oblike vojnog organiziranja, način strategijske upotrebe oružanih i svih drugih snaga, način strategijskog komandovanja i odgovarajuću ratnu vještinu. Za temu kojom se u okviru ovoga pitanja bavim važno je napomenuti da se svi ti ključni problemi ratovodstva u Titovoj kon-

cepciji narodnooslobodilačkog rata i naše poslijeratne odbrambene izgradnje međusobno dijalektički prožimaju i uslovljavaju. Naoružani narod je onaj kičmeni elemenat koji je stalno prisutan. Na idejnom i društveno-političkom planu Titovi naponi su usmjereni ka konstituiranju naoružanog naroda kao kvalitativno nove narodne i revolucionarne oružane snage, a na užem vojnom planu — da se narod kao sveukupnost historijskih, tradicionalnih, kulturnih, društveno-ekonomskih, političkih, klasnih, idejnih, demografskih, organizacijskih i svih drugih obilježja afirmira kao odlučujući faktor rata i oružane borbe. Na taj način pojam vojne sile znatno se proširuje i u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu i proteže, praktički, na sve oblike društvene moći. U tom širem značenju on obuhvata sve ljudske, materijalne i duhovne potencijale društva. Suglasno tome, širi se oblik općeg pojma oružane snage. U širem značenju to je, u stvari, najšire shvaćeni ljudski faktor kao sveukupnost obilježja na etničko-nacionalnom (narodnosnom), društveno-klasnom, demografskom i vojnom planu (u užem i uslovnom značenju te riječi). Za posljednji, vojni plan, vezano je uže značenje termina oružane snage. Upravo zbog svega toga je ljudski faktor, a ne samo faktor čovjek (faktor čovjek je uža kategorija), u našoj ratnoj vještini onaj faktor koji uvijek bitno određuje svaku ratnu i borbenu situaciju. Stoga moramo i dalje izgrađivati takav ljudski faktor koji će biti superioran u odnosu na agresora i u ukupnoj masi — dakle, kvantitativno, i u klasno-revolucionarnoj osviještenosti i motiviranosti za borbu, u obučenosti i osposobljenosti, i u organiziranosti — tj. kvalitativno. Moralna komponenta kvalitativnih svojstava ljudskog faktora ne može se egzaktno mjeriti, ali se može približno tačno procjenjivati njezina veličina, jer je ona srazmjerna jačini volje koja je, opet, proporcionalna snazi motiva. Budući da novo, socijalističko društvo, teorijski uzev, oslobađa neslućenu energiju masa i neograničene mogućnosti ispoljavanja čovjeka u svim sferama ljudskog djelovanja, mogućnosti ljudskog faktora u sferi vojnog djelovanja principijelno su neograničene. Takav ljudski faktor, kombiniran s drugim faktorima rata i oružane borbe, biće osnova na kojoj ćemo tražiti mogućnost promjene odnosa snaga u našu korist.

Ljudski faktor rata i oružane borbe nije nešto izvanjsko, niti ga je moguće razmatrati posve izdvojeno od osnovnog društvenog miljea, društvene zbilje i strukture društvenih odnosa na globalnom društvenom planu. Moramo u svakom trenutku pronalaziti načine efikasnog rješavanja svih bitnih društvenih proturječnosti, kako bismo očuvali bratstvo i jedinstvo, bez čega u našoj zemlji nema snažnog i jedinstvenog ljudskog faktora rata. Dakle, jedinstvo i zajedni-

štvo na društvenom planu uvjet su konstituiranja ljudskog faktora rata na principima naoružanog naroda. Time se podvlači uska povezanost naše ratne vještine s društvenom praksom i društvenom naukom, i naš je originalan način poimanja ratovodstva.

Naša ratna vještina, kao značajno obilježje ljudskog faktora rata i oružane borbe, mora pronalaziti načine na koje se u svakoj prilici može kompenzirati prednost agresora.

Vještom kombinacijom svih faktora rata i oružane borbe, svih njihovih obilježja, naša ratna vještina kompenzira prednosti agresora, prije svega u tehnici i naoružanju. To nije moguće na bilo kom nivou vlastite materijalno-tehničke opremljenosti. Mi u opremanju snaga za oružanu borbu moramo, barem u osnovi, slijediti zahtjeve koje postavljaju suvremeni i budući rat i oružana borba kao vojno-tehnološki proces, i moramo biti približno na nivou opremljenosti protivnika. Tamo gdje u nečem zaostajemo ili ćemo biti prinuđeni iz ovih ili onih razloga da zaostajemo, moramo obezbijediti da kvalitetom ljudskog faktora i vještinom korišćenja prostora i vremena to kompenziramo. Ali, nema nikakve dileme, moderno naoružanje i opremu moramo imati u oružanim snagama ako se mislimo efikasno suprotstavljati suvremenim agresorima na glavnim strategijsko-operativnim pravcima.

U tom pogledu veoma je instruktivan slijedeći Titov stav: »*Važno je vidjeti jedinstvo ljudskog i tehničkog faktora . . . Sudbinu rata rješavaju ljudi naoružani visokom sviješću i moralom, hrabrošću i majstorstvom u rukovanju tehnikom. Tako mi moramo prilaziti savremenoj tehnici. Danas bi bilo nenaučno i nerealno tvrditi da isključivo ljudski faktor može sve da riješi, bez obzira na tehniku*«. ¹²

Tako shvatamo dijalektiku odnosa unutar i između faktora oružane borbe i suštinu Titovog vojnog metoda, na kojem ćemo i dalje zasnivati razvoj ljudskog i tehničkog faktora i graditi našu ratnu vještinu u budućnosti. Pravu inspiraciju u tom pogledu nalazimo u Titovim rješenjima.

A kad je riječ o metodi kojom se Tito koristio u vojnom djelu, malo je reći da je to samo korektna ili samo stvaralačka primjena marksističke konkretnohistorijske dijalektičke metode u konkretnim našim, jugoslavenskim uslovima. To je znatno više od toga — svojevrsno obogaćivanje i konkretiziranje te metode.

¹² Navedena Titova Vojna djela IV, str. 82.

Pristupajući izučavanju i primjeni u praksi marksizma kao cjelovitog revolucionarnog učenja i pogleda na svijet radničke klase, Tito je dao lični i originalni doprinos daljnjem razvoju marksističke misli i prakse u cjelini, a naročito marksističke vojne teorije i prakse. Pod doprinosom marksističkoj vojnoj nauci podrazumijevaju se sva njegova ostvarenja u teoriji i praksi ratne vještine različitih stepena naučne vrijednosti. S obzirom na to da su ona mnogobrojna i još nisu sva na metodološki korektan način istražena, ograničiću se samo na ona Titova ostvarenja u teoriji i praksi ratne vještine za koja držim da su najvažnija s gledišta predmeta ovog rada.

Ako se uzme da je ideja klasika marksizma o naoružanom narodu, iako nepotpuno razrađena, rezultirala iz teorijske spoznaje o novim materijalnim snagama (novim silama) koje djeluju u socijalističkoj revoluciji i socijalističkom društvu, njezino reafirmiranje u Titovoj revolucionarnoj praksi, s obzirom na to da je u dogmatskim verzijama interpretacije marksističke vojne misli i u odgovarajućoj praksi bila zaboravljena i zapostavljena, objektivno dobija značenje teorijske novine. Osim toga, *»praktično ostvarenje hiljadu puta je važnije«*, kako je tvrdio Lenjin, *»od svih manifesta i naravno isto tako hiljadu puta teže«*.¹³ U tom smislu prethodna rasprava o Titovom doprinosu daljnjem razvoju marksističke metode, naročito dio koji se odnosi na shvatanje uvjeta i šire poimanje kvantitativnih i kvalitativnih veličina ljudskog faktora, u neposrednoj je funkciji dokazivanja Titovog doprinosa marksističkoj teoriji faktora, odnosno novih materijalnih snaga (novih sila). Argumentirano možemo tvrditi da je Tito svojim teorijskim i praktičkim ostvarenjima, kao strateg i vojskovođa narodnooslobodilačkog rata i kao tvorac koncepcije općenarodne odbrane i društvene samozaštite, prvi pronašao i u praksi primijenio pravilan (čitaj: optimalan) način upotrebe tih novih snaga.

U daljnjoj raspravi analiza će biti usmjerena na identificiranje i obrazlaganje nekih od najvažnijih novih oblika primjene vojne sile koji čine Titov originalni doprinos i nekih već poznatih oblika, ali koje je Tito primijenio u kvalitativno novim uvjetima. Titov doprinos marksističkoj vojnoj nauci u toj domeni treba vrednovati sa stano-
višta dva osnovna kriterija: (1) *kriterij originalnosti*, prema kojem se naučno ocjenjuju i valoriziraju ona djela koja su neosporno nova

¹³ Lenjin: *Revolucionarna vojska i revolucionarna vlada*, *Proleter* od 10. juna 1905. godine.

otkrića u ratnoj vještini, i (2) *kriterij suvremenosti*, prema kojem se naučno ocjenjuju i valoriziraju kao originalna ostvarenja i svi oni postupci i oblici primjene vojne sile u revoluciji i odbrani tekovina revolucije u bitno izmjenjenim, kvalitativno novim općim i posebnim uvjetima.

Polazeći od tih kriterija, od spoznaja do kojih se do sada došlo istraživanjem Titovog vojnog djela, može se bez dvojbe tvrditi da su najvažnija Titova originalna ostvarenja u ratnoj vještini slijedeća: (1) sinteza oslobodilačke i revolucionarne borbe u okviru jedinstvenog ratnog procesa; (2) stvaranje narodne revolucionarne armije po tipu kombinirane, partizansko-redovne vojske; (3) općenarodni oslobodilački, odnosno odbrambeni rat ili »*prošireni partizanski rat*«, i (4) kombinirani, partizansko-frontalni oblik oružane borbe.

U argumentiranju te tvrdnje poslužićemo se metodom komparativne analize, bilo da se neko od ostvarenja identificira kao posve novo ili da se neki ranije poznat postupak i oblik primjene novih materijalnih snaga (sile) socijalističke revolucije i socijalističkog društva primjenjuju u kvalitativno novim općim i posebnim uvjetima. S obzirom na to da su sva ili većina Titovih ostvarenja vezana za njegovu spoznaju mogućnosti vođenja partizanskog rata i u suvremenim uvjetima, dakle, i u revolucionarnoj i oslobodilačkoj borbi, što je također Titov kapitalan doprinos marksističkoj nauci, za poređenje s Titovim ostvarenjima u ratnoj vještini uzećemo pojave iz prošlih ratova. One samo na prvi pogled mogu da izgledaju slične, ali se suštinski razlikuju od pojava u našem narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, po čemu se, uostalom, on i razlikuje od drugih ratova, a Titovo djelo od djela drugih vojskovođa i vojnih mislilaca. Te pojave koje imaju prividnu sličnost s pojavama u našem narodnooslobodilačkom ratu manifestirale su se, uglavnom, u slijedeća četiri rata: a) u ratu na Pirinejskom poluotoku 1807—1809, u okviru kojega su Španci vodili rat protiv Napoleonove armije 1808. godine; b) u ratu koji su vodili Rusi također protiv Napoleonove armije 1812. godine (rat poznat pod nazivom Napoleonov pohod na Rusiju 1812); c) u oktobarskoj socijalističkoj revoluciji 1917. i u građanskom ratu u Rusiji 1918—1920. godine, i d) u kineskoj revoluciji 1924—1949. godine.

U komparativnoj analizi ići ćemo redoslijedom koji je dat u sistematizaciji Titovih originalnih ostvarenja i prema hronologiji relevantnih ratova.

Sinteza oslobodilačke i revolucionarne borbe u jedinstvenom ratnom procesu. Naš narodnooslobodilački rat bio je istodobno borba

za konačno nacionalno oslobođenje i borba za novo društvo, narodna revolucija koja je sve više dobijala socijalistički karakter. Mogućnost povezivanja i stapanja ta dva procesa borbe u jedan jedinstven Tito je spoznao potpunim uvidom u socijalno-klasne i nacionalne suprotnosti, kojima je bilo bremenito staro građansko društvo u Jugoslaviji, i analizom novih suprotnosti koje su izazvane okupacijom zemlje. Iz toga je logično zaključio da će se udvostručivanjem ciljeva borbe¹⁴ udvostručiti i motivi i jačina volje za borbu i otpor širokih narodnih masa svrstanih u širokom frontu, na čijem je čelu stajala Komunistička partija Jugoslavije. Vodeće društvene snage, svjesne ciljeva i uslova borbe, usmjeravale su svoju akciju u dva pravca: na bojnopolju — protiv okupatora i kvislinga, a na političkom polju — na mobiliziranje i revolucioniranje (putem klasnog osvješćivanja) širokih narodnih masa sve dotle dok nisu postale svjesne revolucionarnih ciljeva, a time i stvarni subjekti revolucije. Takva koncepcija i doktrina revolucije omogućile su stvaranje masovnog i demokratskog narodnooslobodilačkog pokreta koji će prerasti u eminentan revolucionarni pokret.

Bez revolucionarne sadržine našeg narodnooslobodilačkog rata ne bi se mogao postaviti ni cilj potpunog oslobođenja zemlje, i obratno. Tu zakonomjernost najrječitije je izrazio sam tvorac strategije narodnooslobodilačkog rata i revolucije u poznatom stavu, koji glasi: *»Pozvati samo narod u borbu protiv okupatora, a ne dati mu istovremeno da razumije da će se tom borbom ujedno postići nešto novo, mnogo bolje, da se više neće vratiti staro, — tako ne bi bilo moguće pokrenuti sve narode u tu borbu, niti tako široke mase naroda zainteresovati za nju, niti bi se moglo u njoj izdržati do kraja, tj. pobjediti.«*¹⁵

Takvu političku sadržinu (oslobodilačku i revolucionarnu u istom smislu) nije imao nijedan rat prije našeg narodnooslobodilačkog rata. Oni koji su vođeni prije oktobarske socijalističke revolucije, razumije se po sebi, nisu je ni mogli imati, jer nisu bili revolucionarni. Nije je mogla imati ni oktobarska socijalistička revolucija, jer zemlja nije bila okupirana, a odbrana od spoljne intervencije nije isto što i oslobodilačka borba u okupiranoj zemlji. Izvjesnih sličnosti u tom pogledu bilo je u kineskoj revoluciji, i to uglavnom u njenoj trećoj fazi. Sinteza oslobodilačke i revolucionarne borbe ostvarena u

¹⁴ Misli se na ciljeve u značenju svjesnog opredjeljenja i odlučne težnje da se: (1) okupator istjera iz zemlje i nacionalno obespravljani narodi i narodnosti u jugoslavenskoj zajednici naroda izbore za svoja nacionalna prava i nacionalni identitet i (2) izvrše korjenite društvene promjene na osnovama marksističke ideologije.

¹⁵ Josip Broz Tito: *Govori i članci II*, Naprijed, Zagreb, 1959, str. 332.

narodnooslobodilačkom ratu, kao jedinstvenom ratnom procesu, kvalitativno je nova pojava u historiji ratova. Iz toga slijedi da je to Titovo originalno ostvarenje, koje je našlo, tako reći, masovnu primjenu i potvrdu u toku svjetske antikolonijalne revolucije.

Stvaranje narodne revolucionarne armije po tipu kombinirane, partizansko-redovne vojske. Za shvatanje suštine Titove koncepcije stvaranja narodne revolucionarne armije u narodnooslobodilačkom ratu, kao Titovog najvažnijeg ostvarenja u vojnom djelovanju i u isti mah najvećeg doprinosa marksističkoj vojnoj nauci, polazna tačka mora biti utvrđivanje činjenice da način na koji je ona stvarana i uvjeti u kojima je stvarana nisu dotad zabilježeni u historiji revolucija i ratova uopće.

Opredjeljujući se za oružanu borbu kao osnovni i odlučujući oblik borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, Tito i Partija su od golorukog naroda, u doslovnom smislu te riječi, bez naoružanja, bez školovanog vojnog kadra, bez stalnih izvora snabdijevanja oružjem, opremom, hranom, i drugim borbenim i neborbenim potrebama, bez ikakve pomoći sa strane, koristeći se oružjem otetim od neprijatelja u procesu borbe, stvarali i stvorili revolucionarnu armiju koja je, na kraju rata, izrasla u modernu, gotovo milijunsku oružanu silu sposobnu da ostvari sve postavljene političke i vojnostrategijske ciljeve rata.

Način i uvjete u kojima je stvarana revolucionarna oružana sila Tito je opisivao i obrazlagao više puta i na više mjesta. Prvi put je to učinio još novembra 1942, u članku *Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije*, u kojem se, između ostalog, kaže da se »naša narodna vojska rađala iz malih partizanskih odreda, stvarala od golorukih rodoljuba, seljaka, radnika, poštene inteligencije, omladinaca grada i sela, koji su se digli na ustanak, u borbu protiv okupatora i njihovih plaćenika. Trebalo je, sa krvavim žrtvama, osvajati od neprijatelja svaku pušku, svaku bombu, svaki metak, svaki mitraljez, svaki bacač, svaki top, i odolijevati mnogobrojnim ofanzivama brojčano i tehnički nadmoćnih neprijatelja, koji su htjeli da pošto-poto unište partizanske odrede i brigade, da uguše narodni ustanak. Prema tome, naša narodna vojska nije stvorena odozgo, putem dekreta, prisilno; nije naoružana iz fabrika, preko vojnih liferanata... Naprotiv, svaki borac naše hrabre narodne vojske, teškom borbom i svojom krvlju, osvojio je i osvaja naoružanje od neprijatelja...«¹⁶

O tome je drug Tito govorio i u svom referatu na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu: »Mogu smjelo tvrditi da je stvaranje naro-

¹⁶ Navedena Titova Vojna djela I, str. 280.

dne vojske, pod onakvim uvjetima pod kakvima se stvarala naša, je-
dinstven primjer u historiji». ¹⁷

Deset godina kasnije, u intervjuu *Narodnoj armiji*, govoreći o značaju iskustava iz narodnooslobodilačkog rata, Tito izvodi, u stvari, komparativnu analizu uslova i svojstava naše revolucije i revolucionarne armije, pa me to oslobađa obaveze da to ponovo činim na ovom mjestu. Govoreći o iskustvima iz narodnooslobodilačkog rata, on kaže: *»Razumije se da su ta iskustva od velikog značaja i mi smo uvijek govorili da je naša narodnooslobodilačka borba imala naročiti karakter u mnogim i mnogim stvarima«*. ¹⁸ Ta se opća teza da je naša narodnooslobodilačka borba imala naročit karakter u mnogim stvarima, u daljnjem razvoju Titove misli razlaže na dvije posebne teze. Prva se odnosi, kao i ona iz Jajca, na način stvaranja oružanih snaga: *»Bilo je u historiji i partizanskih ratova, bilo je ustanka, bilo je čak slučajeva da su neke armije tako izrasle, ali u historiji nema primjera da je na ovakav način i pod ovakvim uslovima, u neprekidnoj, nejednakoj i žestokoj borbi sa stostruko jačim neprijateljem izrasla ovakva armija koja je svojim oružjem i borbom omogućila da dalje raste. Takvih primjera u historiji nije bilo«*. ¹⁹ U citiranom stavu treba uočiti da Tito insistira na uvjetima i načinu stvaranja naše revolucionarne armije, što je sa stanovišta dijalektičkog društvenog determinizma potpuno korektan metodološki postupak, jer su uvjeti opredjeljivali način stvaranja armije, što znači da je posebnost tih uvjeta uzrokovala i osoben način organiziranja i upotrebe oružanih snaga revolucije.

Zbog različitih uvjeta u kojima je vođena, naša socijalistička revolucija je dobila posebno obilježje, o čemu govori druga teza u pomenutom Titovom intervjuu: *»Sve ranije revolucije, a naročito revolucija 1917, imale su bolje uslove. Rusku revoluciju 1918. godine podržavale su ogromne mase vojnika, čitave divizije i armije koje su bile na frontu i kojima je dodijao rat. Te divizije i armije stale su s oružjem u ruci na stranu revolucije. Mi, međutim, nismo imali ništa i morali smo osvajati i prve puške. A oni su imali i fabrike i mnogo šta drugo. Razumije se, ne može se reći da im je bilo lako, jer im lako nije bilo. Ali ja sam vidio tu revoluciju i znam kolika je razlika između naše i njihove borbe, znam kolika su tamo nepregledna prostranstva i kakve su tamo bile mogućnosti povlačenja, manevrisanja*

¹⁷ Isto, str. 424.

¹⁸ Josip Broz Tito: *Vojna djela III*, Vojnoizdavački zavod JNA Vojno delo, Beograd, 1961, str. 63.

¹⁹ Isto, str. 63—64.

i mobilizacije. Naše male mogućnosti ne mogu se ni u kom slučaju uporediti s njihovima...»²⁰

Polazeći od te činjenice da su sve ranije revolucije, naročito oktobarska socijalistička revolucija, imale bolje uvjete, Tito na kraju izvodi zaključak: »...naša revolucija je jedinstven primjer koji znam...»²¹

U tom kontekstu teza o originalnom načinu na koji je stvorena naša revolucionarna armija eksplicite se proteže na cjelokupnu oblast doktrine i prakse revolucije. Riječ je, dakle, o autentičnosti naše revolucije i originalnosti Titove koncepcije revolucije ne samo kao teorijski novog već i u praksi ostvarenog modela općenarodne revolucije.

U takvom konceptu revolucije koja se zasniva na učešću najširih narodnih masa u revolucionarnoj, što će reći, prije svega, u oružanoj borbi kao glavnom i odlučujućem obliku revolucionarne borbe, koncepcija stvaranja revolucionarne armije za Tita nije bila samo vojno već i kardinalno društveno-političko i idejno pitanje. Idejna i politička strana tog pitanja bila je izražena u težnji Partije da podstakne i usmjeri proces vojnog samoorganiziranja narodnih masa i učini ih naoružanim narodom, tj. subjektom revolucionarne borbe.

Shvatajući cjelinu revolucije kao epohalan proces prevazilaženja građanskog društva u svim njegovim sferama (političkoj, materijalnoj i kulturnoj), Tito je od samog početka revolucije težio obrtu i u vojnoj sferi, koja je u čitavoj historiji klasnog društva bila otuđena i čovjeku suprotstavljena sfera društvenog života i djelovanja. Riječ je, dakle, o procesu podruštvljavanja vojne sfere, koji počinje već od trenutka kada je revolucionarna situacija prerasla u socijalističku revoluciju.

Narodnooslobodilački rat je, bez sumnje, bio rat u kojem se naoružani narod ispoljio kao subjekt rata i graditelj vlastite historije. Revolucionarni lik Komunističke partije Jugoslavije, njezina sposobnost da samostalno revolucionarno djeluje zavisno od historijskih okolnosti, uloga Tita kao revolucionara i stratega i njegove kreativne sposobnosti u vojnom djelovanju, kao i neke druge objektivne okolnosti, doprinijeli su veoma brzom procesu revolucionarnog sazrijevanja masa u samom procesu organiziranja i vođenja narodnooslobodilačke borbe. To je, ujedno, bila i osnovna pretpostavka njihovog konstituiranja u revolucionarnu armiju kao oblik organiziranja nao-

²⁰ Isto, str. 64.

²¹ Isto, str. 64.

ružanog naroda. A to je, opet, značilo uistinu konstituiranje kvalitativno novog oblika vojne moći koja je negacija vojne moći građanskog društva.

Prema tome, Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije u svim svojim oblicima organiziranja i fazama razvoja od početka su poprimili narodni i revolucionarni karakter, koji su zadržali sve do danas kao svoje suštinsko obilježje. To njihovo svojstvo u narodnooslobodilačkom ratu ogledalo se i u tome što su svojim oružanim dejstvima i političkom aktivnošću stvarali preduslove za izgradnju narodne revolucionarne vlasti, kao originalnog oblika diktature proletarijata.

Stvaranje revolucionarne armije i revolucionarne vlasti bila su dva uporedna, međusobno uslovljena procesa. Po svom društvenom karakteru, Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije bili su instrument narodne vlasti i, istodobno, zajednička vojna sila svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Ta suštinska karakteristika Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije pokazuje da su svaki naš narod i svaka naša narodnost, predvođeni Komunističkom partijom Jugoslavije i svojom radničkom klasom, bili nosilac borbe za sopstveno nacionalno oslobođenje i da su, opet, svi zajedno jedinstvenom borbom, uprkos teškim uvjetima (raskomadana zemlja, snažne vojne okupacione i kvislinške snage kao ujedinjeni blok kontrarevolucije i kontroverzan utjecaj saveznika) izvojevali pobjedu nad vojnički neuporedivo jačim neprijateljem, oslanjajući se isključivo na sopstvene snage.

Druga strana Titove koncepcije stvaranja revolucionarne armije jeste vojna organizacijska i tehničko-tehnološka strana. Vojnu silu revolucije, koja je nakon početnih rezultata počela sve snažnije da narasta, trebalo je pretvoriti u stalnu ustanovu revolucije — u sistem koji će efikasno funkcionirati u skladu sa datim vojnostrategijskim uvjetima.

Oblici organiziranja morali su biti primjereni, s jedne strane, revolucionarnoj suštini narodnooslobodilačkog pokreta i, s druge strane, strategijskoj koncepciji upotrebe oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu. To su bili, ujedno, bitni kriteriji strukturiranja vojnih jedinica, komandi i štabova. Odmah treba reći da Tito nije u tom pogledu bio opterećen raznim shemama i doktrinarstvom klasične vojne i revolucionarne teorije, već je modele vojnog organiziranja iznalazio u živoj praksi vojnog revolucionarnog djelovanja da bi ih, onda, teorijski uopćavao i osmišljavao putem raznih uputstava i teorijskih članaka u *Biltenu* Glavnog (Vrhovnog) štaba Narodnoos-

lobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Može se reći da je Tito, kao rijetko koji vojskovođa u ratu, često mijenjao organizacijske oblike, pri čemu je veoma izražena uzročno-posljedična veza između oblika vojne organizacije i načina strategijske upotrebe oružanih snaga.

U stalnom progresivnom razvoju oružanih snaga i narodnooslobodilačkog rata u cjelini ocrtavaju se četiri etape: *prva*, dizanje ustanka i stvaranje partizanskih odreda; *druga*, prerastanje ustanka u općenarodni oslobodilački rat i stvaranje brigada kao pokretnih operativnih jedinica nevezanih za lokalne teritorije; *treća*, nastupanje perioda strategijske prekretnice na svjetskim ratištima i na našem jugoslavenskom ratištu i stvaranje Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, koja je kao regularna vojna sila sposobna za »operacije višeg stila«. To je period velikih i prijelomnih bitaka na Neretvi i Sutjesci, kada strategijska inicijativa konačno prelazi u ruke Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije; i, *četvrta*, stvaranje operativno-strategijskih grupacija (armija i armijskih grupa) i završne operacije za oslobođenje zemlje.

Početnu etapu karakterizira partizanski tip vojne organizacije i partizanski oblik oružane borbe. U slijedeće tri etape kombinira se i vojna organizacija (partizanski odredi i regularne jedinice) i oblici oružane borbe (partizanska i frontalna dejstva).

Općenarodni oslobodilački, odnosno odbrambeni rat kao »proširenje« partizanski rat. Na samom početku ove uporedne analize konstatirano je da je Tito spoznao mogućnost vođenja partizanskog rata i u suvremenim uvjetima, dakle i u oslobodilačkoj i revolucionarnoj borbi. Međutim, odmah treba istaći da tu nije riječ o tradicionalnom, već o posebnom tipu partizanskog rata, isto tako kao što je naš narodnooslobodilački rat bio poseban tip narodnog rata i poseban tip revolucionarnog rata. Riječ je, dakle, o historijski gledano novom tipu i novom obliku rata — o općenarodnom oslobodilačkom, odnosno odbrambenom ratu. S gledišta načina upotrebe snaga na svim nivoima ratne vještine on je zadržao neka svojstva partizanskog rata, ali je to kvalitativno nova pojava. Zbog toga je u općem pojmu *partizanski rat* nužno razlikovati tri nivoa opštosti, i u sadržinskom i u značenjskom smislu: (1) partizansko ratovanje u užem smislu, koje podrazumijeva način dejstava partizanskih odreda; (2) partizansko ratovanje u širem smislu, koje podrazumijeva kombiniranje akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka, i (3) »proširenje« partizanski rat, odnosno općenarodni oslobodilački ili odbrambeni rat, koji podrazumijeva kombiniranje akcija partizanskih

odreda i regularne vojske, pri čemu i regularna vojska primjenjuje partizanski način ratovanja.

Partizansko ratovanje u užem smislu staro je koliko i svijet, jer je, bez obzira na stepen razvoja vojne organizacije i ratne tehnike koji je dostiglo društvo u određenom historijskom periodu, prirodna forma otpora naroda koji se brane od znatno nadmoćnijih osvajača. U tom smislu i seljački ratovi u Evropi u XVI stoljeću mogu se označiti kao partizanski, jer su oni to u osnovi i bili. Partizansko ratovanje kao način (metod) borbe zadržalo se u Evropi, Aziji i Africi i u XIX stoljeću. Isto vrijedi i za prvi period prvog i drugog svjetskog rata, za današnje vrijeme. Može se reći da je svoj klasični oblik partizanski rat dobio u vrijeme Napoleonovih pohoda u Španiji. Takvim ga kvalificiraju tri bitne činjenice: (1) da se tada razvio u sistem; (2) da je bio forma borbe naroda jedne relativno razvijene zemlje i (3) efikasnost protiv moćnog Napoleonovog vojnog i strategijskog sistema.

Partizansko ratovanje u širem smislu nije staro koliko partizansko ratovanje uopće, odnosno partizansko ratovanje u užem smislu. Kombiniranje akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka prvi put je cjelovito ostvareno u Rusiji 1812. godine, u ratu protiv Napoleonovih trupa. Upravo je tada partizanski rat u širem smislu dobio svoj klasični oblik, čija su bitna svojstva: (1) postojanje i dominantna uloga stajaće vojske koja djeluje po metodu frontalnih dejstava; (2) partizanski odredi su pomoćni oblik vojne organizacije; (3) akcije partizanskih odreda i narodni ustanci su pomoćni oblici borbenih dejstava na svim nivoima ratne vještine i (4) u svojim akcijama partizanski odredi se oslanjaju na akcije regularne vojske.

Bitna razlika između ta dva klasična oblika partizanskog rata ogleda se u različitom udjelu i relativnom značaju prva dva elementa kombiniranja akcija — regularne vojske i partizanskih odreda. Zbog toga se oni mogu upoređivati, ali ne i poistovjećivati. Iz istih razloga, čak i ako se apstrahuju druge razlike koje nosi historijska epoha, još manje se može poistovjećivati metod borbe boljševika u građanskom ratu s naznačena dva klasična oblika partizanskog ratovanja. Tu se ne može govoriti niti o identičnoj metodi niti o različitoj primjeni iste metode, budući da je bitna razlika u samim metodama. Ta razlika proističe iz političke sadržine rata i nekih historijskih okolnosti u kojima su sadržane nove mogućnosti i one se materijaliziraju kroz odgovarajuće oblike borbe. U slučaju boljševika, elementi kombiniranja akcija stalne armije i partizanskih odreda (narodne milicije) odnose se sasvim drugačije u građanskom ratu i u vrijeme suprotstavljanja

spoljnoj intervenciji, jer su to dvije suštinski različite strategijske situacije.

Što se tiče poređenja našeg narodnooslobodilačkog rata s ratom što su ga vodili boljševici 1918—1920. godine stvar je drugačija. Njihova revolucionarna sadržina je identična, ali je naš narodnooslobodilački rat bio složenija, kompleksnija i sadržajno bogatija društvena pojava (nacionalnooslobodilačka i socijalna revolucija). A to je dovoljan razlog za ispoljavanje razlika, ali ne u pogledima na rat, već u pogledima na dva posebna rata. Pored razlika u uvjetima u kojima su izvođene te dvije revolucije, razlika koje Tito utvrđuje u kontekstu objašnjenja vlastitog koncepta stvaranja revolucionarne armije, treba potcrtati još jednu okolnost. Boljševici su prethodno osvojili političku vlast i stvorili svoju državu, koja se širila od centra ka periferiji, dok je kod nas narodna revolucionarna vlast, kao i revolucionarna armija, izrastala, kako kaže Tito, *odozdo a ne odozgo*, sa svim implikacijama koje iz te činjenice proističu na stvaranje vojske i način ratovanja.

Iz izloženog možemo zaključiti da je primjena partizanskog načina ratovanja u svim navedenim slučajevima bila toliko različita da se njihovim svođenjem na istu formulu, nazovimo je *metod partizanskog ratovanja*, ne bi dobilo ništa drugo osim te opće apstraktne formule. Pogotovo se naš narodnooslobodilački rat i revolucija ni po jednom svom parametru ne bi mogli uklopiti u tu formulu. Ono po čemu se oni bitno razlikuju od svih predašnjih ratova partizanskog ili konvencionalno-partizanskog tipa jeste to što su u njima kombinirani svi elementi (akcije regularne armije, partizanskih odreda i narodnih ustanaka) u različitim proporcijama, već prema konkretnoj strategijskoj situaciji, ali tako da regularna armija primjenjuje partizanski način ratovanja nezavisno od odnosa tih elemenata koji se kombiniraju. Drugim riječima, Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije nakon njihovog ustrojstva kao redovne regularne armije sačuvali su i održali partizanski karakter. U protivnom, oni ne bi uspjeli da pobjede višestruko vojnički nadmoćnijeg neprijatelja, kao što, sasvim izvjesno, naša revolucija ne bi bila uspješna da Tito nije pristupio stvaranju regularne armije. Takav model kombiniranja elemenata snaga u strukturi oružane sile i kombiniranja akcija svih tih elemenata, izražen kombiniranim oblikom oružane borbe, prvi put je na taj način ostvaren u našem narodnooslobodilačkom ratu i teorijski razrađen u našoj koncepciji općenarodne odbrane i društvene samozaštite. To kombiniranje nije prost mehanički zbir dvaju elementarnih oblika oružane borbe — partizanskog i frontalnog, već kvalitativno nov način upotrebe svih eleme-

nata snaga i sredstava revolucionarne strategije, koji karakterizira općenarodni rat i ratnu vještinu koja se primjenjuje u njemu kao poseban tip rata i posebnu vrstu ratne vještine. Time je, ujedno, obrazloženo i četvrto po redu Titovo originalno ostvarenje u ratnoj vještini — *kombinirani, partizansko-frontalni* oblik oružane borbe.

Ako bismo sada htjeli da, rezimirajući osnovne zaključke do kojih se došlo uporednom analizom partizanskog rata kao društvene i vojne pojave u prošlosti i sada, ipak izvedemo neku opću formulu za naš narodnooslobodilački rat i svaki drugi rat toga tipa, mogli bismo reći slijedeće: partizanski rat kao osnovna forma ustanka, plus stvaranje regularne armije u toku rata, koja primjenjuje kombinaciju partizanskog rata s frontalnim dejstvima. To je bila Titova formula za uspjeh. Pa, ipak, ovo kazivanje ću završiti njegovom, Titovom, definicijom tog rata, koju je dao u prvom poslijeratnom broju *Komunista* 1. oktobra 1946. godine. Ta definicija glasi: *»To je bio opštenarodni rat, ali dobro organizovan, vođen iz jednog centra, Vrhovnog štaba, sa kombinacijom partizanskog ratovanja sa frontalnim borbama, koje su bile uslovljene postojanjem slobodnih teritorija i formiranjem velikih vojnih jedinica, divizijsa i korpusa.«*²²

Sva naša dosadašnja istraživanja pokazala su ne samo da je ta definicija narodnooslobodilačkog rata i dovoljno uska i dovoljno široka da odrazi sva njegova svojstva kao vojne pojave već i to da je upravo taj i takav rat, njegova sadržina i oblik, originalno Titovo ostvarenje u ratnoj vještini.

²² Josip Broz Tito: *Vojna djela II*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1978, str. 66.